

УДК 821.161.2.09+929 Щербак

ТЕМАТИЧНО-ЗМІСТОВІ ДОМІНАНТИ ТА РИСИ ПОСТМОДЕРНОГО ТЕКСТУ (НА ПРИКЛАДІ ТВОРЧОСТІ ЮРІЯ ЩЕРБАКА)

Мележик М.С., аспірант

*Луганський національний університет ім. Тараса Шевченка,
пл. Гоголя, 1, м. Старобільськ, Україна*

marina-melejik@yandex.ua

У статті зроблено спробу окреслити тематично-змістові домінанти та риси постмодерного тексту у творчості сучасного письменника Юрія Щербака, охарактеризовано специфіку постмодерного стилю на прикладі його творчості Ю. Щербака. Проаналізовано такі твори письменника, як: романи “Час смертохристів: Міражі 2077 року”, “Час великої гри: Фантоми 2079 року” та “Час тирана: Прозріння 2084 року”, повість “Хроніка міста Ярополя”.

Ключові слова: постмодернізм, постмодерний текст, сучасна література, “хімерна проза”, Юрій Щербак.

ТЕМАТИЧЕСКО-СМЫСЛОВЫЕ ДОМИНАНТЫ И ОСОБЕННОСТИ ПОСТМОДЕРНОГО ТЕКСТА (НА ПРИМЕРЕ ТВОРЧЕСТВА ЮРИЯ ЩЕРБАКА)

Мележик М.С., аспірант

*Луганский национальный университет им. Тараса Шевченко,
пл. Гоголя, 1, г. Старобельск, Украина*

В статье сделана попытка очертить тематическо-смысловые доминанты и особенности постмодерного текста в творчестве современного писателя Юрия Щербака, охарактеризована специфика постмодерного стиля на примере его творчества. Проанализировано такие произведения писателя, как: романы “Время смертохристов: Миражи 2077 года”, “Время большой игры: Фантомы 2079 года” и “Время тирана: Прозрение 2084 года”, повесть “Хроника города Ярополя”.

Ключевые слова: постмодернизм, постмодерный текст, современная литература, “химерная проза”, Юрий Щербак.

THE THEME AND CONTENT DOMINANTS AND FEATURES OF POSTMODERN TEXT (AS AN EXAMPLE OF CREATIVITY OF YURIY SHCHERBAK)

Melezhyk M.S.,

Luhansk Taras Shevchenko National University, Gogol square, 1, Starobilsk, Ukraine

In the article the theme and content dominants and features of postmodern text in literary works of modern Ukrainian writer Yuriy Shcherbak are analysed. The researcher characterises the specificity of postmodern style of Yu. Shcherbak's texts on the example of such writer's works as: trilogy of “Time of Christothanastis: Mirages 2077” (“Chas smartohrystiv: Miragi 2077 roku”), “The big Game Time: Phantoms 2079” (“Chas velykoyi gry: Fantomy 2079 roku”) and “The Tyrant's Time: Enlightenment of 2084” (“Chas tyrana: Prozrinnia 2084 roku”), narrative “The Chronicle of Yaropol Town” (“Chroniky mista Yaropolia”).

In the article the theoretical definition of the notion “postmodernism” is given; writer's texts are analysed aiming to distinguish the particularities of postmodern literature functioning; the theme and content dominants and features of postmodern text in literary works of Yuriy Shcherbak are outlined; existential, intellectual, criminal and other motifs in writer's texts are brought out; the development patterns for the modern Ukrainian prose are summarised.

In consideration of active development of postmodern as a style of art at the turn of the 2nd part of 20th century and the 1st part of 21st century, which also dissolves in the mass of different literature genres, the main attention in the research is paid to studying the specificity of postmodern texts in the Ukrainian literature on the example of literary works of Yuriy Shcherbak. This has given the possibility to trace out evolution changes in literature which are characterised with gradual transition from practice of “social realism”, search for new ways of dialogue with reader.

It was determined that one of the priority directions in postmodern text is the reflection of general life absurdity, break of social and spiritual ties, loss of moral orientation in the world. Disharmony and destruction are the main particularities of the postmodern artistic world. Here there is nothing defined, noting constant.

In Yuriy Shcherbak's "The Chronicle of Yaropol Town" ("Chroniky mista Yaropolia") there are many characters, the only thing which connect these characters and all 12 stories is fictitious mystical town of Yaropol. Chronological mismatch reaches several centuries; the writer introduces magic and fantastic episodes into narrative which at first seems realistic, experiments with stylistics: in his texts Yuriy Shcherbak combines magic realism, chronicles, peculiar style which resembles the style of Cossack's annals. This combination of elements of science fiction, legend, fairy-tale and reality add originality to the literary work. In addition, in the work it is possible to find also another time dimension – mythical time; its features differ from serial or line time, in the first place, with its incompleteness and at the same time phantasmagorical character.

In the trilogy of "Time of Christothanats: Mirages 2077" ("Chas smartohrystiv: Miragi 2077 roku"), "The big Game Time: Phantoms 2079" ("Chas velykoyi gry: Fantomy 2079 roku") and "The Tyrant's Time: Enlightenment of 2084" ("Chas tyrana: Prozrinnia 2084 roku") it is told about paradoxical events. These novels have extremely interesting and fascinating scenario which takes us to the times of far fantastic future. The main character of the trilogy is Ihor Hayduk, the general of the Ukrainian reconnaissance party. The themes disclosed in the novels are very topical, the question is only in that if Yu. Shcherbak's literary warning can be read and interpreted by the Ukrainians and if we all can prevent the global catastrophe against which he cautions.

Key words: postmodernism, postmodern text, modern literature, "fantastic" ("khymerna prosa"), Yuriy Shcherbak.

Сучасна українська література є дуже цікавою й неоднозначною: вона будується на контрастах, є водночас оригінальною і традиційною, ліричною й епатажною тощо. Ця література твориться, так би мовити, на наших очах, і ми, певним чином, є свідками її народження.

Нове покоління письменників і поетів прагне відійти від "соцреалізму" і писати по-новому. У літературі почали з'являтися нові теми. Так, говорячи про українську літературу кінця ХХ ст., традиційно наголошують на світоглядно-мистецькому напрямі, що прийшов на зміну модернізму, – постмодернізму, який став основним художнім напрямом літератури 90-х р. ХХ ст. Що стосується українського постмодернізму, то дискусії літературознавців не припиняються досі, більшість дослідників вважає, що він виник у 1980-х рр. і пов'язаний з іменами Ю. Андруховича, О. Ірванця, В. Неборака.

В літературознавчому словнику-довіднику за редакцією Р. Гром'яка, Ю. Коваліва, В. Теремка постмодернізм трактується як: "цілісний, багатозначний, динамічний, залежний від соціальних та національних особливостей комплекс мистецьких, філософських, епістемологічних науково-теоретичних уявлень, дистанційованих від неklasичної та класичної традиції, що склався в західній культурній постметафізичній самосвідомості за останні десятиліття ХХ ст." [3, с. 549].

У творчості молодих літераторів постмодерн стає чи не найвизначнішим стилем. Характерні зразки цього стилю в сучасній літературі 1990–2000-х: романи Ю. Андруховича "Московіада" та "Перверзія", О. Забужко "Польові дослідження з українського сексу", Ю. Іздрика "Острів КРК" тощо.

Для постмодерну притаманними є такі ознаки: "поєднання різних стильових тенденцій, універсальність проблематики, позачасовість і позапросторовість зображення, епатажність, зміна функцій автора та героїв, прагнення поєднати істини різних культур; іронічність, пародійність тощо" [5, с. 1]. Панівною ознакою постмодернізму визнається еклектизм, зорієнтований на кіч, на подію задля події, де шоу посідає головне місце, і мистецтво втрачає свою цінність, адже скеровується на масовий попит споживачів.

Сучасна українська література значно відрізняється від європейської, адже вона виникла не лише під впливом західної, а й на порозі епохи пост-: посттоталітарної, постколоніальної дійсності, що на теренах літератури супроводжувалося втратою віри у вищий сенс людської екзистенції, розгубленістю перед сенсом буття, перетвореного на театр повсякденного абсурду, що і призвело до появи постмодернізму з його поривом до будь-якої

незаангажованості, приховуванням за маскою іронії та прийомів інтертекстуальності [3, с. 553].

Різні аспекти аналізу творчості Юрія Щербака репрезентовано в критичних працях вітчизняних учених М. Жулинського, В. Карацупи, Н. Коломієць, М. Слабошпицького та ін. Виокремлюючи натуралістичність та реалістичність прози Ю. Щербака як провідні стильові домінанти, літературознавці, однак, мало говорять про інші аспекти текстів письменника, їх особливості ще недостатньо висвітлені. Усе це й зумовило актуальність обраної теми.

Мета розвідки – дослідити риси постмодерного тексту в творчості сучасного українського письменника Юрія Щербака.

Мета буде конкретизована у вирішенні таких завдань: подати теоретичне визначення поняття “постмодернізм”; проаналізувати тексти письменника з метою вирізнення особливостей функціонування постмодерної літератури; окреслити тематично-змістові домінанти та риси постмодерного тексту у творчості Юрія Щербака; простежити та виокремити риси індивідуально-авторського стилю письменника; визначити екзистенційні, інтелектуальні, кримінальні та інші мотиви у текстах автора; узагальнити закономірності розвитку сучасної української прози.

У ситуації постмодерній, як пише Т. Бовсунівська, “художник мислить вже не жанром, а в хаосі жанрів. Поняття жанрової ієрархії давно відійшло у минуле. Будь-яке слово відчувається автором не просто як чуже слово, слово Іншого, а слово якогось конвенціонального світу, надіндивідуальна абревіатура дискурсу, фігура якогось жанру, архітексту. Жанровий хаос робить героєм твору нічию мову, перетворюючи його сюжет на пригоду в просторі означуваного” [1, с. 55].

Постмодерністську культуру часто характеризують як явище, пройняте настроями “кінця історії”, коли вже все сказано, немає підґрунтя для виникнення нових, оригінальних ідей, а, отже, мистецтво перебуває у стані занепаду, вичерпності. Однак час не стоїть на місці, світ перебуває у постійному розвитку, те ж саме стосується і мистецтва, воно набуває нових форм вираження, нових ідей.

Наукова новизна нашої розвідки визначається спробою системно проаналізувати тематично-змістові домінанти та риси постмодерного тексту у творчості Юрія Щербака та виокремити риси індивідуально-авторського стилю письменника.

Постмодернізм відображає загальний абсурд життя, розрив соціальних і духовних зв'язків, втрату моральних орієнтирів у світі. Дисгармонія і деструкція – такі основні ознаки постмодерного художнього світу. Тут немає нічого певного, сталого. Цей світ жахливий і химерний. Він відлякує своєю заплутаністю й невизначеністю, глибиною кризи й безвиході. Тому не випадково у постмодерних творах стали знаковими такі просторові координати, як лабіринт, яма, прірва, глухий кут, стіна тощо [3, с. 552].

У “Хроніці міста Ярополя” Юрія Щербака діє багато персонажів, єдине, що пов'язує цих героїв та усі 12 сказань – це вигадане містичне місто Яропіль. Хронологічна розбіжність сягає кількох століть, у реалістичну, на перший погляд, оповідь автор уводить казково-фантастичні епізоди, експериментує зі стилістикою: Юрій Щербак поєднує в текстах магічний реалізм, хроніку, своєрідний стиль, який уподібнюється до текстів козацьких літописів.

Твір – це так званий умовний текст і умовний світ. І все в ньому підпорядковується правилам естетичної гри. Ігрове начало притаманне більшості творів постмодернізму. За законами гри в постмодерних творах можуть відбуватися різноманітні події на грані реального та ірреального. Гра дає можливість вільного переходу з одного часу в інший, з дійсності – у світ підсвідомості тощо.

Так, у “Хроніці міста Ярополя” герої також зібрані з різних історичних подій та епох: сотник Григій Гамалія – головний персонаж повісті про повсталу галеру, невмирущий Лаврін Червінка, який живе у сказанні понад триста років, професор Холодний, який є героєм кількох творів Ю. Щербака, на вулицях Феодосії з’являються нападники, які прибули сюди з часів Кафи, Валерій Орлик, який зняв передачу про чудодійні малюнки Марії Поліщук, та ще безліч героїв, що потребують детального опису.

Таке поєднання елементів наукової фантастики, легенди, казки та реальності й надає неповторності твору. Крім того, у творі можна знайти й іншу часову площину – міфічний час, його ознаки відрізняються від часу серійного чи лінійного насамперед своєю незавершеністю та водночас фантазмагоричністю.

Завдяки цьому міфічному часу у творі знімається конфлікт між часом буденним, лінійним та серійним, адже усі персонажі в повісті так чи інакше укорінені в міфічний час – час, коли “міфічне минуле фактично екстемпоральне і є певною містичною реальністю, що якимось існує із емпіричною реальністю буденного життя на тому самому синхронному рівні” [4, с. 268]. Цікаво, що в цей міфічний час влітається і концепція лінійного часу, в якому минуле є контрапунктом, адже “через синкретизм міфологічного мислення міфічне минуле ... – місце священного зберігання не тільки самих першообразів, але й магічних і духовних сил, які продовжують установлений порядок у природі та суспільстві за допомогою ритуалів, які інсценують події міфічної епохи та включають ротацію міфів творення” [4, с. 276]. Ця об’єднувальна сила міфічного часу виразно проявляється протягом усього твору.

Переважно попередні часові концепції чітко розділяли час минулий, теперішній та майбутній, як, наприклад, в історичних романах П. Загребельного “Диво” чи “Тисячолітній Миколай”, або в романі “Музей покинутих секретів” О. Забужко, де минуле включається в сучасність опосередковано – як сон-спогад. Натомість час у повісті “Хроніка міста Ярополя” Ю. Щербака є унікальною часовою триєдністю лінійного часу, серійного та міфічного. Усі три часові континууми сходяться в одній просторовій точці – місті Ярополі, у якому живуть реальні та вигадані персонажі. Відповідно до часової концепції твору місто це має реальний, сучасний час та час міфічний.

Створення художнього світу у творах постмодернізму відбувається в підкреслено умовному ключі. “Текст” зображується як “світ”, а “світ як текст”. Твір постмодернізму подається не як готова річ, а як процес взаємодії художника з текстом, тексту з митцем тощо. Тут ідеться про специфічну особливість постмодерного письма, що передбачає підкреслену умовність зображуваного [3, с. 550].

У романі “Час смертохристів: Міражі 2077” розповідається про зовсім парадоксальні з погляду здорового глузду події. Однак, заглиблюючись у сюжет, бачимо безліч деталей, які раніше не помічали. Це перша частина його трилогії, надзвичайно цікавий і захоплюючий сценарій якої переносить нас у, здавалося б, далеке фантастичне майбутнє. Головним героєм трилогії є Ігор Гайдук, генерал української розвідки. Дія першого роману відбувається напередодні Четвертої глобальної війни, генерал-хорунжий Ігор Гайдук бере участь у жорсткій політичній боротьбі, він постає перед нами відважним, сильним, мужнім. Герой постійно наражається на смертельний ризик, не зважаючи на жодні перешкоди, приймає доленосні рішення, що стосуються його самого та усієї нації. Саме таким має бути головний герой роману-застереження, він розмірковує над питаннями, які поставила перед нами сучасність, зокрема вічне питання атомної війни.

У романі “Час великої гри: Фантоми 2079” автор змальовує жахаючі картини майбутнього та наслідки, які воно може мати для усього світу, тут поєднується магічний реалізм з гротеском, включно з біблійно-міфологічними сценами за участю Христа і Сатани. У цьому творі автор дав художньо-аналітичну відповідь на виклики майбутнього, так само, як і на виклики сьогодення, – тривожного, багато в чому загрозливого для України. А в романі “Час тирана:

Прозріння 2084” Юрій Щербак передбачає епохальне відкриття елементарної частки часу – ТАЙМОН. Отже, можна скеровувати рух історії, яка вершиться на наших очах і залежить від дій усього суспільства. Теми, порушені в романах, дуже актуальні, питання тільки в тому, чи буде належно прочитана й осмислена українцями художня пересторога Юрія Щербака та чи зможемо всі ми відвернути глобальну катастрофу, від якої він нас застерігає.

Кожен його твір є унікальним, у них порушується безліч актуальних проблем, однак найголовнішою є пересторога про виникнення страшної епідемії, яка, на жаль, продовжує розповсюджуватися. Цей вірус є найнебезпечнішим для людства, бо він проникає в серце, яке є ядром фізичного і психічного здоров’я. У цієї хвороби немає назви, але її симптоми знає кожен – антигуманність, байдужість, аморальність. Тобто іншими словами, Юрій Щербак як людина, яка присвятила велику частину свого життя лікарській справі, перетворив свою прозу в лікувальну вакцину і намагається врятувати суспільство від них самих та від оточуючого зла і несправедливості тощо.

Отже, сучасні українські письменники створюють літературу, яка є цікавою, неоднозначною у трактуванні, можна сказати елітарною, адже не кожен читач зрозуміє зміст написаного, постмодерна література може подобатись чи не подобатись. Проте вона є. А щоб існування літератури було повним, її треба читати, про неї треба говорити й писати.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бовсунівська Т. В. Основи теорії літературних жанрів : монографія / Т. В. Бовсунівська. — К. : ВПЦ “Київський університет”, 2008. — 519 с.
2. Жулинський М. Українська література на межі тисячоліть / М. Жулинський // Слово і доля : навч. посіб. — К., 2002. — С. 625.
3. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром’яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. — К. : ВЦ “Академія”, 2007. — 752 с.
4. Мелетинский Е. Поэтика мифа / Е. Мелетинский. — М. : Наука, 1974. — 407 с.
5. Сучасний літературний процес: імена та тенденції: аналітично-інформаційне видання / Сумська обл. універс. наук. б-ка ; уклад. С. В. Сагайдак, Г. П. Кашуба. — Суми, 2008. — 16 с.
6. Харчук Р. Б. Сучасна українська проза: Постмодерний період : Навч. посіб. / Р. Б. Харчук. — К. : ВЦ “Академія”, 2008. — 248 с.
7. Щербак Ю. Хроніка міста Ярополя / Юрій Щербак. — Харків : Фоліо, 2008. — 255 с.
8. Щербак Ю. Час великої гри: Фантоми 2079 року : роман / Юрій Щербак. — К. : Ярославів Вал, 2012. — 440 с.
9. Щербак Ю. Час смертохристів: Міражі 2077 року : роман / Юрій Щербак. — К. : Ярославів Вал, 2011. — 480 с.
10. Щербак Ю. Час тирана: Прозріння 2084 року : роман / Юрій Щербак. — К. : Ярославів Вал, 2014. — 432 с.

REFERENCES

1. Bovsunivska T. V. Osnovy` teoriyi literaturny`kh zhanriv : monografiya / T. V. Bovsunivska. — Kyiv : VPTS “Ky`yivs`ky`j universy`tet”, 2008. — 519 p.
2. Julinskij M. Ukraïnska literatura na mezhi tisyacholit / M. Julinskij // Slovo i dolya: navch. posib. — Kyiv, 2002. — 625 p.
3. Literaturoznavchy`j slovny`k-dovidny`k / Za red. R. T. Grom'yaka, Yu. I. Kovaliva, V. I. Teremka. — Kyiv : VCz “Akademiya”, 2007. — 752 p.
4. Meletinskij E. Poetika mifa / E. Meletinskij. — Moscow : Nauka, 1974. — 407 p.

5. Suchasny`j literaturny`j proces: imena ta tendenciji : anality`chno-informacijne vy`dannya / Sums`ka obl. univers. nauk. b-ka ; uklad. S. V. Sagajdak, G. P. Kashuba. — Sumy`, 2008. — 16 p.
6. Kharchuk R. B. Suchasna ukrajins`ka proza: Postmoderny`j period : Navch. posib. / R. B. Kharchuk. — Kyiv: VCz "Akademiya", 2008. — 248 p.
7. Shcherbak Yu. Khronika mista Yaropolya / Yuriy Shcherbak. — Kharkiv : Folio, 2008. — 255 p.
8. Shcherbak Yu. Chas vely`koji gry` : Fantomy` 2079 roku : roman / Yuriy Shcherbak. — Kyiv : Yaroslaviv Val, 2012. — 440 p.
9. Shcherbak Yu. Chas smertokhry`stiv: Mirazhi 2077 roku : roman / Yuriy Shcherbak. — Kyiv : Yaroslaviv Val, 2011. — 480 p.
10. Shcherbak Yu. Chas ty`rana: Prozrinnya 2084 roku : roman / Yuriy Shcherbak. — Kyiv : Yaroslaviv Val, 2014. — 432 p.

УДК 821.161.2:82-31

ХРОНОТОП ТЕМНОТИ В РОМАНІ УЛАСА САМЧУКА «ТЕМНОТА»

Стасик М.В., к. філол. н., доцент

Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна
dobrogost1975@ukr.net

У статті проаналізовано роман У. Самчука «Темнота». З'ясовано, що хронотоп темноти відіграє роль своєрідного інформаційного сигналу, попередження персонажам і читачам. При цьому, порожнечу духовну і просторову письменник не розділяє. Він виявляє настрої, що панують у суспільстві, забезпечує наявність діалогів, у процесі розгортання яких художньо вирішується порушена проблематика.

Ключові слова: хронотоп, роман, герой, топос, образ.

ХРОНОТОП ТЕМНОТЫ В РОМАНЕ УЛАСА САМЧУКА «ТЕМНОТА»

Стасык Н.В.

Запорожский национальный университет, ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, Украина

В статье проанализирован роман У. Самчука «Темнота». Выяснено, что хронотоп темноты играет роль своеобразного информационного сигнала, предупреждения персонажам и читателям. При этом, пустоту духовную и пространственную писатель не разделяет. Он показывает настроения, царящие в обществе, обеспечивает наличие диалогов, в ходе развертывания которых художественно решается затронутая проблематика.

Ключевые слова: хронотоп, роман, герой, топос, образ.

THE CHRONOTOPE OF THE DARKNESS IN THE NOVEL "DARKNESS" BY ULAS SAMCHUK

Stasyk M.

Zaporizhzhian National University, Zhukovsky street, 66, Zaporizhzhia, Ukraine

The novel "Darkness" by W. Samchuk is analyzed in the article. It was found, that the chronotope of the darkness played the role of an information signal, warning to the characters and readers. Moreover, the writer didn't share spiritual and space emptiness. This small presentative detail was fraught with huge power of generalization, rising to the level of the symbol. An image of the darkness was dialing clearer features with the deployment of plot. The writer used such words as «north, east» for the definition of it. Eventually, it could be determine as topos of the darkness (north, east, Russia). This topos is symbolic and metaphorical. It usually was in the way of an idyllic family life of the characters. Analyzing the features of space, we can note the organic unity of spatial attributes and temper of the characters. So space was the cause of their internal state and acts. The writer has revealed contradictions of contemporary society fuller, faced the space of the village and the darkness. Because of the experiment with time and space, the structure of analyzed novel has achieved a flexibility, depth, magnitude, synthesized the elements of social, ideological and educational novel.

Keywords: the chronotope, the novel, the character, topos, image.